

Monika Magdziak-Grabowska*

ZAPOMNIANE FRAGMENTY MIASTA

FORGOTTEN FRAGMENTS OF THE CITY

Każdy fragment miasta jest zaledwie jednym z wielu elementów złożonej struktury. Każde miejsce ulegało indywidualnym wpływom historii i przemianom w czasie, a te kształtowały jego obecny charakter. Pozostałe resztki historii, te które przetrwały próbę czasu, są odbiciem, cieniem tego, co już przeminęło, są duchem miejsca ukrytym w starych budynkach, ich fragmentach czy pod postacią historycznego układu ulic i placów.

Słowa kluczowe: fragmenty miasta, wielowarstwowe układy przestrzenne, geometria, deformacja

Each fragment of the city is just one of many elements of complex structure. Each place has individual history and has been changing over time, shaping its present character. Remaining elements of history are a shadow of what has already passed, are the spirit of place hidden in old buildings or in historical layout of streets and squares.

Keywords: fragments of the city, multi-layered layouts, geometry, deformation

Myślimy o miastach, a szczególnie o ich centrach jako o miejscach gęsto zaludnionych i gęsto zabudowanych, wypełnionych technologią, tętniących życiem, będących w ciągłym ruchu, miejscach gdzie każdy skrawek przestrzeni jest wykorzystany, ma swoją funkcję i przeznaczenie. Myślimy całościowo o mieście jako przeciwieństwie otaczającej natury, jako o miejscu nowoczesnym i pędzącym ku przyszłości, a przecież rozwój to zmiany i wizerunek miast również zmieniał się na przestrzeni lat. Gdy przyjrzymy się bardziej, możemy zauważyć te skrawki przeszłości, puste budynki przemysłowe oczekujące na nowe funkcje, zapomniane wolne przestrzenie,

dawno wykupione przez deweloperów i czekające na lepszą przyszłość, czy też małe obiekty przytłoczone nowszymi i większymi budynkami (il. 3, 4, 5, 6). Ten kontrast między pełnią a pustką, między starym i nowym, jest tym, co charakteryzuje rozdrobniony miejski krajobraz. To ukryta historia prześwituje między nowobudowanymi drogami i budynkami powstającymi w miejscu swoich poprzedników.

Miasta ze swojej natury są otwarte na to co nowe, to co napędza ich rozwój. A to powoduje że są one nieprzewidywalnym nieskończonym procesem, tutaj architektura trwa i przemija. Jak twierdzi Bernard

* Magdziak-Grabowska Monika, mgr inż. arch., Politechnika Białostocka, Wydział Architektury, Katedra Architektury Mieszkaniowej.

Tschumi: ... miasta są nieskończoną sumą fragmentów zachowujących swą tożsamość i swoistego rodzaju odrębność, a te fragmenty są wzajemnie ze sobą powiązane i oddziałują na siebie nawzajem [1]. Ta złożoność, różnorodność jest wartością, która chroni przestrzeń przed ujednoczeniem i monotonią, a jednocześnie nie przeczy idei spójności.

Często spotykamy miejsca, w których przez lata historii nawarstwiały się układy przestrzenne, stare budynki były wyburzane, powstawały w ich miejsce nowe a na ich miejscu jeszcze kolejne. Pomimo że przeciętny obywatel często nie zna historii danego miejsca to może ją podświadomie poczuć poprzez obserwację deformacji przestrzeni, zachwiania równowagi i geometrycznego porządku ulic. By poznać tę historię, wystarczy poszukać rytmów i przyjrzeć się geometrii przestrzeni. Można wtedy dostrzec również te ukryte, niedostrzegalne na pierwszy rzut oka, warstwy zatarte przez czas, elementy które są niepowtarzalną wartością poszczególnych fragmentów przestrzeni. To właśnie złożona z wielu warstw siatka miejska mimo modyfikacji na przestrzeni lat zawsze była i jest ramą, podstawą wydarzeń, które te siatkę wypełniają i czynią z niej żywy zmieniający się w czasie organizm. Przestrzeń miasta łączy więc czas, czwarty wymiar architektury. Jak pisał Aldo Rossi: *Plan miasta trwa na różnych poziomach: bywa zróżnicowany w swoich cechach, często zdeformowany, ale w swojej substancji pozostaje w miejscu* [2].

W każdym mieście można spotkać elementy historycznej tkanki zagubione we współczesnym porządku ulic i budynków. W geometrycznych relacjach przestrzennych są tym co odbiega od normy. Budynki, ustawione pod dziwnymi kątami do nowszej zabudowy, zdradzają przebieg nieistniejących już ulic (il. 3, 4, 5, 6). Tworzą kod przestrzenny tego co już

przeminięło, a jednak ciągle jest obecne w skrawkach historii które przetrwały.

Również w zakamarkach ulic Białymstoku spotykamy miejsca niezwykle, wyrywające się z uporządkowanej monotonii, opowiadające swoją własną opowieść. Są to więc miejsca charakterystyczne, bo inne, wyróżniające się, zaskakujące. Są symbolem tego co minione. Swoją obecnością zdradzają wielowarstwowość układów przestrzennych i tworzą niepowtarzalne spotkanie z historią. Stary układ ulic (il. 1) został zatarty wraz powstaniem powojennych arterii komunikacyjnych, które jak nóż przecięły i zburzyły zastany porządek. Wraz z nowymi drogami pojawiły się nowe monotonne budynki ustawione wedle nowej geometrii (il. 2).

Teorię owych *ukrytych kodów przestrzennych*, czyli odzwierciedlenia historii danego miejsca w jego złożonej geometrii, sformułował Jacek Dominiczak [3]. Głównym założeniem tej idei jest dotarcie do ukrytych warstw, zawierających głębsze informacje dyskretne skrywane przed naszą świadomością. Odbieramy je na wyższych poziomach percepcji. Odnalezienie tych informacji wynikających ze zmian geometrii danej przestrzeni i ich deformacji na przestrzeni czasu umożliwia stosowne odniesienie się do otoczenia i kontynuowania opowieści snutej przez dane miejsce. Dostrzeżenie inności i różnorodności jest również szansą na bardziej świadomą odpowiedź na tak istotny dzisiaj problem tożsamości.

Głównym celem poszukiwania ukrytych kodów przestrzennych, przedstawionym przez J. Dominiczaka, jest dotarcie do charakterystycznych, lokalnych cech wybranej przestrzeni urbanistycznej. Owe lokalne cechy z reguły nie są przez nas od razu zauważalne. Dostrzeżenie i docenienie ich wymaga sporej uwagi. *Docieranie do ukrytej informacji jest zbliżaniem się do odczytania architektonicznych*

1. Plan Miasta Białegostoku z 1880 r. przedstawiający historyczną, prostokątną siatkę ulic / Plan of Białystok City from 1880, historical, rectangular grid of streets, źródło: Włodarczyk J., *Ochrona relikwów urbanistycznych Białegostoku*, Wydawnictwo PB 1996 2. Współczesny plan fragmentu centrum Białegostoku, obrazujący architektoniczną wielowarstwowość układów przestrzennych, czarnym kolorem oznaczone budynki które są odzwierciedleniem historycznego układu ulic – mapa mentalna fragmentu miasta / Contemporary plan of center of Białystok, showing multi-layered architectural space, buildings marked with black are the reflection of historical streets order, źródło: opr. autorki, M. Magdziak, *Szkoła Sztuk Pięknych w Białymstoku*, praca dyplomowa WAPB 2005 3, 4, 5, 6 Budynki zagubione w geometrii współczesnego miasta Białystok / Buildings lost in the geometry of today's Białystok City, źródło: fot. autorki.

mechanizmów, które współuczestniczą w konstruowaniu nastroju, atmosfery, lokalnego ducha miejsc [4]. Tak więc należy zbliżyć się i rozszyfrować historię odzwierciedloną się w geometrii miasta, a raczej w jej zmianach i deformacjach. Czyli zidentyfikować fragmenty miasta na poziomie modelu matematycznego, poprzez analizę planu miasta pod kątem powiązań architektoniczno-urbanistycznych poszczególnych fragmentów i elementów przestrzeni miejskiej oraz ich wzajemnych relacji geometrycznych. *W zamyśle metody, dane architektoniczne stanowią równoległe do historycznych źródło wiedzy o przestrzeni* [5].

Jacek Dominiczak, opisując metodę *konstruowania kodu miasta*, wyjaśnia, iż: *Badania neurologii wykazują, że to właśnie deformacja jest tym rodzajem informacji, która jest zapamiętywana i która umożliwia rozpoznanie obiektów wcześniej poznanych. Tak więc informacja o deformacji na swój sposób koduje cały obiekt na tyle, że staje się on później rozpoznawalny* [6]. Metoda ta, oparta o Psychologię Postaci (Gestalt) [7], w celu określenia deformacji wykorzystuje geometrię, aby uzyskać pewien rodzaj *mapy mentalnej* [8] w postaci siatki przestrzennej odnotowującej to, co świadomie widzimy i co wynika z matematycznego modelu miejsca (il. 2). W ten sposób na tle istniejących planów miasta powstają nowe geometrie. Porównanie rzeczywistej mapy terenu i „mapy mentalnej” na poziomie rozbieżności geometrycznych, zdradza różnicę między tym, co widzimy, a tym, co odbieramy na nie do końca zrozumiałych poziomach świadomości. Na podstawie podobieństw i różnic powstaje *kod deformacji*, który staje się pewną nową ramą, punktem odniesienia dla przyszłych wydarzeń. Jest *prototypem*, pier-

wowzorem określającym nową geometrie przestrzeni danego miejsca.

Deformacja *prototypu* wynikająca ze złożonej geometrii ulic to wydobywanie tajemnicy tego, co już przeminięło, na zewnątrz. Poprzez deformację ujawnia się sekretne ukryte relacje w spotkaniu budynków zachowujących indywidualność. Zachowanie odrębności wnosi dodatkową wartość, jest zaletą, jest lepsze niż stopienie się w jedną całość. Po przez deformację geometrycznego porządku w nowym budynku można w magiczny sposób dotknąć drugiej strony.

Tak więc miasta nie powstają z dnia na dzień, są procesem zachodzącym w czasie, w którym przeszłość i teraźniejszość to pojęcia których nie można oddzielić. Im dłużej płynie czas tym bardziej miasto się zmienia, zatracając pierwotny kształt i często zaciera ślady swojej historii. Ale są miejsc, które nie uginają się pod presją teraźniejszości, wytrwale bronią swojego charakteru. Są silniejsze niż czas, a im więcej go upłynie, tym wyraźniej widoczna jest ich odrębność i wyjątkowość. Taka złożona, wielowarstwowa struktura czyni każde miasto indywidualnym wśród tysiąca mu podobnych. Każde z nich opowiada inną historię poprzez budynki które przetrwały próbę czasu, które wyróżniają się z otoczenia swoją innością. Wydają się one niedopasowane do miejsca w którym stoją, a przecież to one były tu pierwsze i sprawiają że nawet podświadomie możemy poczuć ducha danego miejsca skrywanego w deformacji geometrii miasta.

Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2010–2012, jako projekt badawczy N N527 075938.

PRZYPISY

- [1] B. Tschumi, *Architecture and Disjunction*, s. 227 (tł. autorki).
 [2] A. Rossi, *The architecture of the city*, s. 29 (tł. autorki).
 [3] J. Dominiczak, *Ukryte warstwy tożsamości miasta i zagadnienia metodologii projektowania*, w: *Tożsamość miasta odbudowanego: autentyzm – integralność – kontynuacja*, red. R. Cielatkowski, Gdańsk 1998.
 [4] *Ibidem*.
 [5] *Ibidem*.
 [6] *Ibidem*.
 [7] Psychologia postaci (Gestalt) opowiadającą się za tym, aby życie psychiczne traktować jako twór złożony z pewnych wyłaniających się całości. Pierwotnie teoria Gestalt

stanowiła zaproponowaną przed II wojną światową w Niemczech teorię percepcji, alternatywną do innych znanych i akceptowanych na początku XX wieku.

[8] Mapa wyobraźniowa (mapa poznawcza, mapa mentalna) – zbiór wyobrażeń danej jednostki lub grupy zawierających informacje o przestrzennej organizacji zjawisk. Badania map wyobraźniowych polegają na analizie dokumentów wykonanych przez badane osoby. Były to albo mapy-szkice, albo opisy słowne. W przypadku mapy analizowany jest sposób wykonywania rysunku, orientacja rysunku, wzajemne ułożenie obiektów, obecność lub brak pewnych elementów, powiększenie lub pomniejszenie niektórych obszarów.

BIBLIOGRAFIA

Dominiczak J., *Ukryte warstwy tożsamości miasta i zagadnienia metodologii projektowania*, [w:] *Tożsamość miasta odbudowanego: autentyzm – integralność – kontynuacja*, red. R. Cielatkowski, Gdańsk 1998.
 Dominiczak J., *Miasto dialogiczne – cz. IX – Architektura ukrytego*, *Architektura Murator* 6/2003.
 Harylak M., Hawrylak P., *Fragmnetaryzacja Miasta*, *Czasopismo Techniczne Politechniki Krakowskiej z.2-A/2007*.
 Harrison P., Huchzermeyer M., Mayekiso M., *Confronting fragmentation: housing and urban development in a democ-*

rating society, Juta and Company 2003.

Magdziak M., *Szkoła Sztuk Pięknych w Białymstoku*, praca dyplomowa magisterska, WAPB 2005.

Rossi A., Ghirardo D., Eisenman P., *The architecture of the city*, MIT Press, 1984.

Tschumi B., *Architecture and Disjunction*, MIT Press, 1996.

Włodarczyk J., Dąbrowska-Milewska G., Turecki A., *Ochrona reliktyw urbanistycznych Białegostoku*, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, 1996.